

TA'LIMNI VIRTUALLASHTIRISHNI IJTIMOYIY-FALSAFIY MOHIYATI

D.X.Shukurova

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Резюме. Ушбу мақола виртуаллик тушунчасини маъноси ёритилган. Ахборотлашган жамиятда виртуал образлар ва виртуал реаллик таъсири тўғрисида илмий маълумот берилган. Виртуаллик тушунчасининг тарихий тараққиёти ёритиб берилган.

Калит сўзлар: виртуаллик, билиш, эпистемология, виртуал реаллик, виртуал образ, ахборот.

Резюме. This article explains the meaning of the concept of virtuality. Scientific information is provided on the impact of virtual images and virtual reality in the information society. The historical development of the concept of virtuality is explained.

Keywords: virtuality, knowing, epistemology, virtual reality, virtual imagein, information.

Резюме. В данной статье разъясняется значение понятия виртуальности. Приводится научная информация о влиянии виртуальных изображений и виртуальной реальности на информационное общество. Объясняется историческое развитие концепции виртуальности.

Ключивые слово: виртуалистика, эпистемология, виртуальное реальност, виртуальной образ, информация.

Бугунги кунда янги виртуал оламнинг пайдо бўлиши ёшларнинг яқин инсонлар билан мулоқотини виртуал суҳбатдошга алмаштиришига сабаб бўлмоқда. Аслида, ижтимоий тармоқлар туфайли энди ҳар ким ўз қувонч ва қайғусини баҳам кўриши, ютуқ ва камчиликлари ҳақида гаплашиши мумкин. Аммо ижтимоий тармоқлар инсонга чексиз мулоқот қилиш имкониятини берганига қарамай, ушбу алоқа чегараларини йўқ қилади, ҳақиқий алоқани аста-секин виртуалга алмаштириш ҳолатлари мавжуд. Чунки барча янгиликлар аллақачон ижтимоий тармоқдаги саҳифада ёритилган ва фотосуратларни кўрсатиш ёки ҳаётдаги баъзи бир муҳим воқеалар таассуротларини баҳам кўриш учун бевосита учрашишнинг ҳожати йўқ. Шу боисдан ҳам бугунги кунда тобора кўпроқ одамлар, шу жумладан ёшлар орасида ижтимоий тармоқлар тобесига айланмоқда, бу уларни реал дунёдан узоқлашишга олиб келади ва шунга кўра, бу борада, яқин инсонлар билан мулоқот қилишда турли даражадаги муаммолар пайдо бўлиши мумкин.

Бугунги кунга келиб виртуаллик гедонизмнинг тўлиқ устунлигини намоён этмоқда. Ахборот асрида қадриятларнинг ўзгаришига бағишланган монографияда Л.В.Баева ҳаётини, геонистик қадриятларнинг ролининг ортиб

бораётганлигини таъкидлайди²⁷. Интернет биринчи навбатда кўнгил очиш майдони, сўнгра ахборот илмий манбаи ёки сиёсий ва иқтисодий маконнинг бир қисми сифатида намоён бўлмоқда. Фойдаланувчиларнинг анъанавий қизиқишлари вақт ўтиши билан Интернетга қарамликнинг пайдо бўлишига олиб келмоқда. Кўпгина фойдаланувчилар интернетга қарам бўлиб қолиб виртуал ҳақиқатни ҳақиқий ҳаётдан устун кўймоқдалар. Шу боисдан ҳам биз ушбу ўринда бугунги кунда аксарият ижтимоий-гуманитар фан вакиллари томонидан муҳокама қилинаётган виртуал олам тушунчасининг ахлоқий-фалсафий таҳлилига тўхталиб ўтсак.

Виртуал олам бу сунъий равишда яратилган дунё, дастурлаш орқали қурилган, компьютер технологияларига асосланган тизимдир. Виртуал олам фойдаланувчиларнинг ўйин-кулгиси учун мўлжалланган бўлиб, уларнинг ҳозирги шаклида асосан интерактив виртуал 3D муҳит билан синоним бўлиб, асосан онлайн мультиплеер ўйинлар шаклида намоёиш этилади, шунингдек фойдаланувчилар ўз номларини ишлатиш орқали ўзларини ифода этадиган алоҳида веб-сайтлар, тахаллус, фотосурат ёки аватар - унинг графикаси ёки матни (виртуал оламнинг бошқа фойдаланувчилари учун кўринадиган) вакилдан иборат бўлади²⁸. Фойдаланувчи компьютернинг симуляция қилинган дунёсига кириш ҳуқуқини олади, у ердан идрок стимуллари фойдаланувчига узатилади ва у ўз навбатида симуляция қилинган дунё элементларини бошқариши ва шу билан маълум даражада чўмилишни бошдан кечириши мумкин²⁹. Бундай тақлид оламлари ва уларнинг қонунлари ҳақиқатдан ёки ҳаёлий оламлардан олиниши мумкин. Мисол қилиб бутун олам тортишиш кучи, топография, ҳаракатланиш, реал вақтда ҳаракат ва алоқа киритиш мумкин. Виртуал оламда фойдаланувчилар ўртасидаги алоқа матн, график пиктограмма, визуал имо-ишоралар, товуш ва камдан-кам шакллардан тегиниш ва овозли буйруқлар ёрдамида бўлиши мумкин.

Виртуал олам фалсафий нуқтаи-назардан қараганда, ҳар қандай субстратда техника воситалари ёрдамида яратиладиган ва инсонга унинг моддий дунёни идрок этиш имконини берадиган одатдаги сезгилари: кўриш, эшитиш, ҳид билиш ва бошқа қобилиятлари орқали узатиладиган оламдир. Синонимлари: электрон олам, оламнинг компьютер модели ҳисобланади. Оламдаги нарса ва ҳодисаларни сезишда ишонарли мажмуини яратиш учун виртуал олам хоссалари ва таъсирларини компьютерда синтез қилиш реал вақтда амалга оширилиши лозим. Виртуал олам объектлари ўзини моддий олам объектлари каби тутиши керак. Фойдаланувчи виртуал олам объектларига таъсир кўрсатиш имкониятига эга бўлиши мумкин. Шу нуқтаи-назардан

²⁷ Баева Л.В. Виртуальная коммуникация: особенности и этические принципы. Философские науки. 2015;(10):94-110.

²⁸ Бирюкова Э.А. Виртуальные основы этики духовного оздоровления. Новомосковск. РХТУ им. Д.И. Менделеева, Новомосковский институт. 2003. - 128с.

²⁹ Собкин В.С., Евстигнеева Ю.М. Подросток: виртуальность и социальная реальность. По материалам социологического исследования. Труды по социологии образования. Том VI. Выпуск X. М.: Центр Социологии образования РАО. 2001. - 156с.

караганда, бугунги кунда С.Расторгуев тўғри таъкидлаганидек, “Кўпгина мамлакатлар ўз фуқоролари, маданияти, анъаналари ва маънавий бойликларини бегона давлат ахборот таъсиридан сақлаш учун махсус чоралар кўрмоқдалар. Миллий ахборот манбааларини ҳимоя қилиш ва ахборот махфийлигини жаҳон очиқ тизимларида ахборот алмашинувининг сақлаб қолиш зарурияти туғилган. Чунки, бундай кетишда давлатлар сиёсий ва иқтисодий қарама-қаршилик, халқаро муносабатларда инқирозга юз тутиши мумкин. Шунинг учун, ахборот хавфсизлиги, ахборот жанги ҳамда ахборот қуроли ҳозирги кунда барчанинг эътибори марказида”³⁰ бўлиб қолмоқда.

Виртуал дунёларда амалдагига ўхшаш физика (гравитация, сувнинг хоссалари, предметлар билан тўқнашув ва ш.к.) яратилган, лекин виртуал дунёлардан фойдаланувчилар кўпинча ҳордиқ чиқариш мақсадида, масалан, реал дунёда мумкин бўлгандан кўпроқ даражада учишлари, ҳар қандай предметларни яшашлари мумкин. Сунъий олам тушунчаси илк бор Майрон Крюгер томонидан 20-асрнинг 60-йиллари охирида илмий муомалага киритилган³¹. 1989 йилда Жарон Ланьер ҳозирда кенг тарқалган “виртуал борлик” атамасини илмий муомалага киритди. Фантастик адабиётларда виртуал олам компьютер тармоқларида яратиладиган одамлар ва машиналар ўзаро алоқага киришувчи “кибернетик муҳит” билан мулоқот қилиш усулидир. Массачусетс Технология институтида 1977 йилда яратилган “Аспен кинокартаси” биринчи виртуал борлик системаси ҳисобланади. Бу компьютер дастури Колорадо штатидаги Аспен шаҳри бўйлаб сайрни симуляция қилиб, жойни акс эттиришнинг турли усуллари ўртасида танлаш учун имконият яратган. Қишки ва ёзги вариантлар реал фотосуратларга асосланган. Ҳозирги вақтда виртуал олам маҳсулотлари инсон фаолиятининг турли соҳаларида: лойиҳалаш ва дизайн, ер ости бойликларини қазиб олиш, ҳарбий технологиялар, қурилиш, тренажёрлар ва симуляторлар, маркетинг ва реклама, дам олиш индустрияси ва ҳоказоларда кенг қўлланилади.

Шу ўринда мамлакатимиз Президенти Ш.Мирзиёвнинг фикрига эътибор қаратиш зарур: “Биз бир нарсани ҳеч қачон эсимиздан чиқармаслигимиз зарур. Агар “оммавий маданият” таҳдиди фақат четдан – Ғарбдан кириб келади, десак, қаттиқ адашамиз. Бу бало, афсуски, ўзимиздан, ўз орамиздан ҳам чиқиши мумкин. Мен бу гапларни осмондан олиб айтаётганим йўқ. Юртимизда нашр этилаётган айрим газета-журналлар, китобларни, суратга олинаётган баъзи клип ва киноларни, эфирга берилаётган кўшиқ ва рақсларни кузатиб, соғлом фикрлайдиган ҳар қандай одам шундай хулосага келиши табиий”³².

XX-асрнинг бошларида америкалик файласуф Жон Деви технологиядан инструментал фойдаланишга асосланган билимлар назариясини таклиф қилди. Деви нафақат стандарт воситалар ва машиналар, балки мантиқ, қонунчилик ва

³⁰ Расторгуев С. П. Информационная война/С. П. Расторгуев. - М: Радио и связь, 1999. - 416 с. С. 55.

³¹ Krueger Myron W. Artificial reality: Past and future // Virtual reality: theory, practice and promise / Ed. Sandra K. Helsel and Judith — Paris: Roth. Meckler; — Westport and London:-1991. — P. 19-26.

³² Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувдаги маърузаси . Халқ сўзи. 2017 йил 5 август.

хаттоки тиллар каби ахборот тизимларини ҳам ўз ичига олган технологиянинг кенгайтирилган таърифини берди. Дюи бизни ва ушбу технологияларни "транзакцион" алоқа бирлаштириб, унинг ичида биз ўз дунёмизни кашф этамиз ва яратамиз деб таъкидлайди³³. Ахлоқий ахборот технологиялари мавжуд бўлиши мумкин деган фикрни ривожлантириш учун қулай бошланғич нуқтадир. Бундан ташқари, бу инсон субъектларининг ўзаро боғлиқлиги ва ўзаро таъсири ва одамлар ва уларнинг асарларининг ўзаро таъсири муҳим онтологик ўхшашликларга ега деган фикрни жиддий кўриб чиқишга имкон беради. Дюи ахборот технологияларидаги келаётган инқилобларни фақат хира тахмин қилишига қарамай, унинг назарияси биз учун ханузгача фойдалидир, чунки у ахлоқшунослик нафақат назария, балки амалиёт ҳам, ахлоқшунослик муаммолари ҳам худди шу тарзда ечилиши мумкин деган фикрни илгари сурди. Агар у тўғри бўлса, демак, бу қизиқарли имкониятни очади - ахлоқни ҳисоблаш муаммолари, шунинг учун ахлоқий фикрлаш тизимларини акс эттирадиган ахборот технологияларини яратиш мумкин³⁴.

Аммо уларга сиёсий ва иқтисодий, умуман, фақат ижтимоий воситалар эмас, балки ахлоқий йўллар билан йўл қўйилади. Дилемма тушунчаси муаммонинг мураккаблиги ҳақидаги маънавий ва ахлоқий ёндашувларни талаб қилади³⁵.

Ҳозирда интернетга тобеликдан даволанишнинг универсал усули йўқ, аммо махсус марказларда ўтказиладиган суҳбатлар, консултациялар, тренинглар, психотерапия усуллари аддиктликни чеклаш, олдини олиш, босқичма-босқич бартараф этиш имкониятини беради. Консултацион марказлар кўпинча шахсий хусусиятларни шакллантирувчи, мулоқатга тортувчи, эмоция уйғотувчи, маънавий баркамолиикка етакловчи ҳамда экстремал тренинглар, жисмоний ва арт-терапиядан фойдаланади. Хорижда интернетга тобеликни олдини олишга йўналтирилган бир неча он-лайн марказлар мавжуд, жумладан, К.Янг³⁶ бу борада биринчи асосчилардан ҳисобланади. Интернетга тобеликдан қутилиш мақсадида М.Орман³⁷ қуйидаги тавсияларни беради: интернетда ишлаш чегарасини қатъий белгилаш; ҳафта давомида бир неча кун интернетда умуман ишламаслик; интернетнинг баъзи бир сервис хизматларини (on-line мулоқот) бутунлай беркитиб ташлаш; интернет ишлаш хоҳиши пайдо бўлганда, бу хоҳишни бошқа фаолиятда буриш, жумладан, спорт билан шуғулланиш, газета, журнал ўқиш, атрофдагилар билан мулоқатга ва ҳ.к.; ўз сайи-ҳаракатлари кучсизлик қилганда, атрофдагилардан ёрдам олиш; интернет аддиктликни уйғотиши мумкин бўлган учрашувлар ва жойлардан қочиш ва бошқалар шулар жумласидандир.

³³ Hickman, L. A. 1990, John Dewey's Pragmatic Technology, Bloomington, Indiana: Indiana University Press.

³⁴ Dodig-Crnkovic, G., Hofkirchner, W., 2011, "Florida's 'Open Problems in Philosophy of Information', Ten Years Later," Information, (2): 327–359.

³⁵ Фрэнк Р. Страсти в нашем разуме: Стратегическая роль эмоций. М. ИД Высшей школы экономики 2021. 288 с.

³⁶ <http://www.netaddiction.com/>

³⁷ <http://www.psychology.ru/>

Хуллас, биринчидан, виртуал технологияларнинг ҳаётимизга чуқур ва ҳамма жойда кириб бориши атрофимиздаги дунёни тубдан ўзгартириб, деярли барча соҳаларига сезиларли (ва афсуски, ҳар доим ҳам фойдали эмас) таъсир кўрсатади. Шу сабабли, тармоқ ахлоқи томонидан кўриб чиқиладиган муаммолар фақат ахлоқий асосларга таянмайди: улар ахлоқ, технология, ҳуқуқ, иқтисод ва сиёсат кесишмасида жойлашган ва шунинг учун уларнинг фалсафий таркибини фарқлаш қийин бўлиши мумкин.

Адабиётлар рўйхати

1. Инновацион таълим технологиялари / Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Ҳ., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. – Т.: “Сано стандарт” нашриёти, 2015. – 150 б.
2. Йўлдошев Ж.Ғ., Усмонов С. Илғор педагогик технологиялар. – Т.: Ўқитувчи, 2004.
3. Рўзиева Д., Усмонбоева М., Ҳолиқова З. Интерфаол методлар: моҳияти ва қўлланилиши / Мет.қўлл. – Т.: Низомий номли ДТПУ, 2013. – 115 б.
4. Helm Michel. The MeTaphysics of virtual reality // Virtual reality, practice and promise Westport and London. 1991.-P. 27-33:
5. Hammet F. Virtual reality and the exploration of super special. Carmel Indiana Sams Publishing N.Y. 1993
6. Носов Н.А. Словарь виртуальных терминов // Труды лаборатории виртуалистики. Вып. 7. – М.: Путь, 2000. –С 69.
7. Бытие: коллективная монография. - Уфа, 2001. –С. 130-152;
8. Нурулин Р.А. Виртуальность как основание бытие бытия. Казань: Изд-во КГУ, 2004. – С. 336;
9. Грязнова Е.В. Виртуальная реальность: анализ смысловых элементов понятия //Философские науки. 2005. №2. -С. 125-143;
10. Корсунцев И.Г. Субъект и виртуальная реальность. М., 1998 г
11. Нормаматова М.Н. Постноклассик эпистемология ва виртуалистика. Монография. Самарқанд. 2015 й.